

URBANI EKOTURIZAM

KAO SREDSTVO ODRŽIVOG RAZVOJA GRADOVA

Doc. dr Vaso Jegdić

Msc Srđan Milošević

Fakultet za sport i turizam, Novi Sad

Rezime

Ovaj rad ima za cilj da ukaže na objektivne mogućnosti i praktični značaj urbanog ekoturizma za održivi ekološki i socio-kulturni razvoj gradova. Poseban cilj predstavlja sagledavanje mogućnosti za razvoj urbanog ekoturizma u Novom Sadu. Predmet istraživanja obuhvata rasvetljavanje teorijskog koncepta i praktičnih aspekata razvoja ekoturizma u gradovima kao turističkim destinacijama, prikaz pozitivnih ostvarenja u svetu i identifikacija osnovnih resursa urbanog ekoturizma sa osvrtom na Novi Sad. U istraživanju su korišćeni analitičko-sintetički i bibliografsko-spekulativni metod. Želja autora je da ovim radom podstaknu aktivnosti na uspostavljanju lanca vrednosti urbanog ekoturizma u Novom Sadu i drugim gradovima u Srbiji.

Ključne reči: *ekološki grad, urbani ekoturizam, turistička destinacija, održivi razvoj*

UVOD

Primena prakse ekoturizma u urbanom okruženju predstavlja relativno nov i još uvek nejasan koncept. U svakom slučaju, on može da obezbedi alternativu neodrživim formama gradskog turizma i da korespondira sa pravcem razvoja ekološkog grada. Konceptualizacija pojma urbani ekoturizam, stoga, može biti ostvarena kroz isticanje pozicije gradova kao turističkih destinacija i njegove dalje implikacije na područje ponude/pogodnosti i tražnje/potrošača. Razumevanje urbanog ekoturizma, kroz lanac snabdevanja ili pogodnosti, unapređuje njegovu vidljivost, identifikaciju i mogućnost da bude mapiran i pozicioniran među sredstvima održivog ekološkog i socio-kulturnog razvoja gradova. Istraživanja u ranim 2000-tim dovela su do uspostavljanja urbanog ekoturizma kao posebne oblasti proučavanja i delovanja, smeštene između urbanog razvoja i turističkih disciplina. U Srbiji još uvek nije ustanovljena praksa kvalitetne pripreme i uključivanja prirodnih i drugih resursa u razvoj urbanog ekoturizma. Iskustva i primeri iz Evrope i Severne Amerike pokazuju da ovakvi projekti značajno doprinose održivom ekološkom i društveno-ekonomskom razvoju mnogih gradova.

POJAM URBANOG EKOTURIZMA

Koncept urbanog ekoturizma pojavio se prvi put 1996. godine kad je definisan od strane Blackstone Corporatin kao „jedan od održivih načina za putovanje u urbana područja“

(Wu et al., 2009). Ekoturizam u urbanom okruženju odvija se u oblastima koje nude određeni stepen prirodnosti u situaciji kada su one značajno modifikovane prethodnim ljudskim aktivnostima. Ta područja mogu biti devastirana u tolikoj meri da postanu neupotrebljiva ili da prostor i objekti izgube prvobitnu funkciju. Modifikovana područja mogu biti prihvatljiva kao ekoturistička mesta ako su ona dobro predstavljena, vođena i estetski dopadljiva (Higham, Luck, 2002). Ona obezbeđuju mnoštvo potencijala kroz njihovu restauraciju i privođenje novoj nameni.

Turizam u prirodnim oblastima često uzrokuje velike pritiske na prirodno okruženje, kao što su erozija, aerozagađenost i buka. Nasuprot klasičnim odredištima ekoturizma, urbani ekoturizam je prihvatljiviji s obzirom na viši noseći kapacitet urbanih destinacija i potencijal za obnavljanje mesta koja su degradirana industrijskim, saobraćajnim, rudarskim i drugim ljudskim aktivnostima. Turisti koji učestvuju u urbanom ekoturizmu mogu koristiti postojeću infrastrukturu, uključujući i javni prevoz. U isto vreme dok ekoturizam uključuje putovanje u „relativno nenarušena i nezagađena prirodna područja“, urbani ekoturizam je delatnost koja jača zaštitu prirode i kvalitet života gradskog stanovništva (Oh, 2007). Udruženje za zeleni turizam - *Green Tourism Asociation (GTA)* definiše urbani zeleni turizam (urbani ekoturizam) kao „putovanje i istraživanje unutar i oko urbanog područja koje pruža posetiocima zadovoljstvo i poštovanje gradskih prirodnih oblasti i kulturnih resursa“ (Gibson et al., 2003).

Koncept urbanog ekoturizma je razrađen za vreme Prve konferencije o urbanom ekoturizmu, održane 2004. godine u White Rock-u, Kanada. Stručnjaci za ekoturizam su se složili da je urbani ekoturizam „mogućnost koja se dešava radi zaštite biološke i društvene raznovrsnosti, kreiranja novih poslova i poboljšanja kvaliteta života“ (Deklaracija o urbanom ekoturizmu, 2004). Podrazumeva jednostavno prirodno putovanje koje se obavlja u urbanoj sredini. Poseban izazov predstavlja učiniti urbani prostor podnošljivijim za zaštitu bioraznovrsnosti. Urbani ekoturizam prepoznaje urbane centre kao kolevku civilizacije i primere suživota između različitih kultura. Prepoznaje značaj ekoturizma u olakšavanju kulturne razmene, zaštiti okoline i održivom razvoju. Na Konferenciji su utvrđeni sledeći ciljevi:

- Obnova i očuvanje prirodne i kulturne baštine, uključujući prirodne pejzaže i biološku raznovrsnost (biodiverzitet), kao i autohtone kulture,
- Maksimiziranje koristi lokalne zajednice i uključenje njenih članova kao vlasnika, investitora, domaćina i vodiča,
- Edukacija posetilaca i stanovnika o pitanjima životne sredine, baštine i održivosti,
- Smanjenje čovekovih ekoloških tragova (Deklaracija o urbanom ekoturizmu, 2004).

Urbana priroda je ambjent prirode u urbanom kontekstu. To može biti drvored duž ulice, kućne biljke na balkonu ili Central park u Njujorku. Priroda ovde znači biljke, cveće, drveće, životinje, ptice, ribe... **Kako naglašava Gilbert (1989) „Heterogena urbana sredina, koja sama po sebi podrazumeva i heterogena staništa, omogućava opstanak vrstama sa različitim strategijama preživljavanja. Zahvaljujući pomenutoj heterogenosti staništa i izraženoj mogućnosti imigracije novih vrsta, urbana flora se stalno obogaćuje. Uloga biljaka u gradskim uslovima je višestruka – zaštitna, sanitarno-higijenska, dekorativno-estetska”.** Prema Weaver-u (2008), ekoturizam je nastao kao manifestacija alternativnog turizma zasnovanog na prirodi, koji se, po mnogim naučnicima i praktičarima, još uvek smatra najlegitimnijim predstavnikom ovog sektora. Mada analiza tri ključna kriterijuma ekoturizma (prirodne atrakcije, obrazovna motivacija i održivost - ekološka i socio-kulturna) ukazuje na visoku poziciju zaštićenih područja kao ekoturističkih prostora,

modifikovani prostori, kako ističe Weaver, takođe imaju potencijal i određene ekološke prednosti. On smatra da urbana mesta mogu biti destinacije za više tipova ekoturističkih proizvoda. Weaver ovu tvrdnju zasniva na činjenici da je urbani ekoturizam kompleksan fenomen visokog nosećeg kapaciteta, koji može biti usredsređen na temu restauracije i unapređivanja, omogućujući zanimljive posete daleko od osetljivih prirodnih područja. Za urbani ekoturizam kaže da je smislen i sve priznatiji fenomen koji ima potencijal da proizvodi pozitivne uticaje na okolinu. To je takođe moguće sredstvo za planiranje gradova u zemljama u razvoju, kako to navodi Okech (2009).

ZNAČAJ URBANOG EKOTURIZMA ZA RAZVOJ GRADOVA

Higham i Luck (2002) otkrivaju da urbani ekoturizam može ostvarivati nekoliko prednosti nad ekoturizmom u osetljivim prirodnim oblastima:

- *Ekološki uticaji*; Urbani ekoturisti koriste postojeću infrastrukturu. Nema potrebe za stvaranje infrastrukture koja narušava prirodne vrednosti.
- *Obnavljanje prirodnih oblasti*; Zaštićene vrednosti mogu obnoviti i ojačati kvalitet mesta za vreme sprovođenja jedinstvenog ekoturističkog iskustva. Tako projekat može obnoviti staništa za ugrožene vrste i izvršiti naseljavanje izumrlih vrsta u nekoj oblasti.
- *Interpretacija i obrazovanje*; Urbani okvir obezbeđuje ostvarenje šireg spektra ciljeva i tako promoviše održivost u većem stepenu i za celu društvenu pozadinu u skladu sa promenljivim stavovima i ponašanjima prema problemima zaštite i očuvanja.
- *Finansijska celishodnost*; Ovaj oblik ekoturizma može da generiše više prihoda pošto on privlači širi krug publike i obično je manje osetljiv na sezonu od većine drugih oblika turizma, što povoljno utiče na zaposlenost i prihode.
- *Prednosti u oblasti destinacijskog marketinga*; Urbani ekoturizam je put za obogaćenje ponude i predstavlja dodatnu vrednost za promociju grada. On omogućuje privlačenje većeg broja potencijalnih turista nego ekoturizam, s obzirom da mnogi učesnici u urbanim ekoturama nisu ekoturisti već pripadaju mnogo širem spektru pulike. To navodi na zaključak da je urbani ekoturizam takođe i sredstvo za planiranje održivosti.

Studija slučaja 1. Thames (Temza) Festival London

Osnovni cilj festivala je da ponovo podučiti ljude suživotu sa rekam. Stotinama godina London je bio lučki grad, gde je obala bila pokrivena dokovima, skladištima i postrojenjima. Međutim, od 1960-ih, zahvaljujući kontejnerima, došlo je do revolucije u pomorstvu. Brodovi sa dubljim gazom nisu mogli ploviti i došlo je do gašenja većine londonskih dokova. Tako je nestala osnovna funkcija Temze. Ova promena imala je i prednosti jer je oslobodila velike prostore u centru grada. Osim toga, u Temzu, koja je 150 godina bila biološki mrtva, vratio se život i 1974. godine primećeni su prvi lososi. Krajem 1970-ih izrađuju se planovi da se na svim većim površinama južne obale izgrade poslovne zgrade i hoteli. Tom planu odlučno su se suprostavili preostali stanovnici ovog područja i osnovali su grupu "Coin Street Community Builders". Oni su izgradili sopstveni plan koji je uključivao stambene zgrade, parkove, socijalne i kulturne sadržaje. Početkom 1990-ih londonska turistička organizacija izradila je izveštaj o turističkim potencijalima Londona, sa osvrtom na Temzu kao turistički resurs. Oslanjajući se na taj izveštaj, ambiciozni

Adrian Evans, uz podršku aktivista pomenute grupe "Coin Street Community Builders", pokrenuo je 1997. godine Thames Festival.

Odlučili su da naprave nešto drugačije, atraktivno i inspirativno. Pružili su čeličnu sajlju dužine 400 m i visine 50 m, na kojoj su hodači na žici izveli program. Već naredne godine registruje se "Thames Festival" kao neprofitna, nevladina organizacija. Danas, posle deset godina, festival je bitno narastao, a program se proširio. Program uključuje sajam tradicionalne domaće hrane i rukotvorina, brojne nastupe uličnog pozorišta, koncerte na plovećoj platformi, noćni karneval itd, kao forme urbanog ekoturizma. Poslednji festival posetilo je 800 hiljada ljudi, koji žele kontakt sa Temzom i povratak prirodi. Uključeno je 300 škola koje rade na različitim projektima. Oko 150 osnovnih škola uključeno je u projekat reciklaže plastike. Deca na taj način čiste reku, upoznaju se sa štetnošću bacanja otpada, uče o postupcima reciklaže itd. Krajnji proizvod ovog projekta biće skulptura koju će od recikliranog materijala izraditi 10 hiljada dece. Festival u organizaciju uključuje različite etničke grupe, a uspostavljena je i saradnja sa gradovima Kalkutom, Čongkvingom, Kejp Taunom i Kairom, te se na festivalu predstavljaju odnosi tih gradova sa rekama Gangom, Jangeom, Laizbikom i Nilom. Festival je samo jedna sličica u mozaiku kojim se obala Temze transformisala. U poslednjih desetak godina otvoreno je nekoliko važnih institucija na samoj obali - Oxo Tower Wharf, London Eye, Tate Modern, Millenium Bridge, Hungford Bridge i na kraju National Film Theatre 2007. godine. Ovi poduhvati doveli su do toga da je prošle godine na ovom području uživalo 12 miliona posetilaca.

Izvor: Mišković, 2007.

Neke karakteristike urbanog ekoturizma, identifikovane od strane Dodds i Joppe (2003), takođe doprinose harmoničnom razvoju gradova:

- *Ekološka odgovornost* - očuvanje, zaštita i unapređenje prirode i fizičkog okruženja u cilju obezbeđenja dugoročne održivosti ekosistema,
- *Lokalna ekonomska vitalnost* – podrška lokalnim ekonomijama, poslovima i zajednicama u cilju obezbeđenja ekonomske vitalnosti i održivosti,
- *Kulturna osetljivost* – poštovanje i vrednovanje kultura i kulturne različitosti u cilju obezbeđenja trajne dobrobiti lokalnih kultura,
- *Bogatstvo iskustava* – obezbeđenje obogaćenog i ubedljivog iskustva kroz aktivno, lično i sadržajno učešće i uključenost prirode, ljudi, mesta i kultura.

Uključivanje gradova u razvoj ekološke etike otvara pozornicu za "ozelenjavanje" turizma u gradovima širom sveta. Povećanje zelenih površina u gradu doprinosi povećanju dobrobiti stanovništva gradova i može biti iskorišćeno kao put za obnovu dezindustrializovanih oblasti i pronalaženje novih upotreba za područja i objekte koji su izgubili prvobitnu funkciju i napušteni.

RESURSNA OSNOVA URBANOG EKOTURIZMA U NOVOM SADU

Ne pretendujući na sveobuhvatnost, u ovom delu je dat kratak pregled značajnijih resusa, utvrđenih obilaskom i posmatranjem različitih zona grada, a koji se mogu iskoristiti za razvoj urbanog ekoturizma u Novom Sadu. Izdvojeni su samo neki ilustrativni primeri.

Grad je smešten na Dunavu, čija priobalna zona čini najznačajniji resurs urbanog ekoturizma. Na ovoj reci postoje brojna ostrva, od kojih jedno u samom gradu (Ribarsko ostrvo) predstavlja jedinstvenu šumovitu oazu mira. Komplekse obalnih šuma mestimično presecaju peščane plaže, među kojima je najuređenija i najlepša gradska plaža "Štrand", nizvodno od Ribarskog ostrva i marine. Preko puta, duž desne obale, proteže se Kamenički park kao spomenik prirode. Do 1918. godine ovaj park je predstavljao privatnu baštu Dvorca sa stotinama vrsta biljaka iz celog sveta, jezerima, fontanama i skulpturama. Na levoj obali, u prigradskoj zoni uzvodno od Grada, nalazi se Park prirode "Begečka jama", a nizvodno, na obe obale, Specijalni rezervat prirode "Koviljsko-petrovaradinski rit".

Studija slučaja 2. Rekreativni park Jezero na Majni

Nekada poplavno područje, rekreativni park Jezero na Majni, otvoren je za javnost 1978. godine kao pristor za rekreaciju. To je jedno od omiljenih mesta koje žitelji koriste za šetnju, trčanje, vožnju bicikla, kupanje, golf i igre na otvorenom, kako leti, tako i zimi. Veštačko jezero, površine 110ha, formirano je na mestu gde se do kasnih 60-ih eksploatisao pesak. Ono je podeljeno u zone sa nekoliko namena: sportovi na vodi (jedrenje, vožnja kajaka, skijanje na vodi); kupanje (plaža u blizini Centra za vodene sportove); ribolov; mrestilište; zona zaštite.

Rekreativnim parkom se upravlja uz partnerstvo sa lokalnim činiocima: Grad Anger (Odeljenje za sport, životnu sredinu i prostorno planiranje), Centar za vodene sportove i sportska udruženja (regionalna i lokalna udruženja za vodene sportove) - za održavanje, bezbednost, zaštitu, organizaciju obuke i događaja i Javno preduzeće Rekreativni park – za sve finansijske aktivnosti (kamp, hostel, kafeterije). Jezero leži u pešačkoj zoni 4 km od centra grada, koja vodi kroz Balzakov park duž reke Majne, a povezuju ga i dve autobuske linije. Balzakov park (50 ha) je formiran 2002. godine, nastanjen je lokalnom florom i faunom i funkcioniše kao prirodna poplavna zona reke. Park sadrži punkt za posmatranje ptica, veštačko jezerce sa vodenim živim svetom i tematske oblasti kao što su travnjaci, područja sa divljim cvećem, močvarna staništa, te šume i prerije gde pasu krave i magarci. Ovaj kompleks parkova duž Majne predstavlja prostrani zeleni koridor za divlji svet unutar grada i obezbeđuje utočište za mnogobrojnu floru i faunu, kao i mogućnost za edukaciju posetilaca o njihovim ekološkim vrednostima.

Jezero na Majni i Balzakov park su smešteni na trasi veće eko-ture: kružni put duž Loare i zamkova, privlačeći najveći broj domaćih posetilaca, ali i međunarodne posetioce iz UK, Nemačke, Holandije, Španije i Italije. Projektom „Zeleni prsten“ biće izgrađena staza dugačka 10 km, pogodna za vožnju rolera, bicikliste i šetače, bezbedno povezujući ostrvo St Aubin sa Parkom na Majni i sa zamkom i željezničkom stanicom grada Angera. Jezero na Majni privlači preko 500000 posetilaca godišnje zahvaljujući kampu i hostelu, Centaru za vodene sportove, salama za konferencije, teniskim terenima, igralištima, eko-kući i botaničkoj bašti otvorenoj za škole i druge posetioce. Anger je 16-ti po veličini grad u Francuskoj, ali on mnogo prednjači na području održivog razvoja. Godine 2005, francuska Agencija za životnu sredinu i energetska održivost (AMEDE) smeštena je u gradu, u blizini Balzakovog parka. Ovaj projekat ide izvan područja grada, uključujući se u interregionalni i međunarodni kontekst.

Izvor: Freslon, 2010.

U kategoriju resursa urbanog ekoturizma spadaju i mnogobrojni gradski parkovi. Među najpoznatijim je Dunavski park. Sa preko 250 biljnih vrsta i jezeretom, postao je najlepší i najuređeniji novosadski park. Futoški park, sa vodenom površinom barastog pejzaža, plastičnom konfiguracijom terena, obiljem vrednog dendrološkog materijala (šumskog drveća, grmlja i polugrmlja), krivudavim stazama, kutkom za najmlađe i dobrom javnom rasvetom, prijatno je mesto za posete i u večernjim satima. Limanski park, nastao prilikom izgradnje naselja Liman III, sadnjom topola i vrba, kasnije je oplemenjen lipom, brezom, hrastom, kedrom, omorikom i ukrasnim šibljem. Odnegovan je i lep travnjak. U okviru parka je izvor pitke vode. Predstavlja najveći gradski park, a dobro se uklapa u zeleni pojas priobalja Dunava. Željeznički park, sklonjen i oivičen željezničkim nasipom, pogodno je mesto za predstave na otvorenom.

U perifernoj i prigradskoj zoni nalaze se zeleni kompleksi, slobodne površine i napušteni objekti i prostori zaposednuti ranijim privrednim aktivnostima (industrijski objekti, saobraćajna infrastruktura i postrojenja sa pripadajućim zelenim pojasom). Posebno se obimom izgrađenosti i površinom prostora ističu lokacije vojnih objekata (kasarna „Majejica“ pored naselja Detelinara i kasarna „Trandžament“, kao i prostor i objekti u Podgrađu Petrovaradinske tvrđave i dr.

Studija slučaja 3. Zeleno i prijateljski

Recikliranje ne staje na papiru i plastičnim bocama. Tako barem razmišljaju u Njujorku, i sve češće u metropolama SAD-a, gdje napuštene željezničke pruge postaju javni gradski parkovi. *High Line* je jedan od takvih javnih parkova, u vlasništvu Grada Njujorka, nazvan po pruzi izgrađenoj 1930-ih, kada je to bio način da se opasni željeznički saobraćaj podigne iznad ulica Menhetna. Iako nedovršen, sada izdignuti park, kojim u saradnji s odeljenjem za parkove grada upravljaju volonteri *Prijatelji High Line-a*, postao je mestom raznih događanja, pešačkih tura, izložbi, vežbanja joge, filmskih projekcija, porodičnih programa... sve u svemu, javni prostor za sve stanovnike Njujorka i njegove posetioce. Nekadašnja pružni kompleks, kao važan spomenik industrijske prošlosti Njujorka, kada bude u celosti dovršen, biće bogato zeleni park dug oko 2,5 kilometra, prošaran vijugastim pešačkim stazama, parkovskom opremom, mobilnim lokalima... S druge strane, *Prijatelji High Line-a* u Njujorku rade na prikupljanju privatnih donacija da bi dovršili projekat ozelenjavanja svoga grada, tamo gdje takav dugo već nije bio, želeći možda da poprave imidž svog susedstva, ukupnog grada, ili čak SAD-a kao najvećeg svetskog zagađivača. U isto vreme i u drugim američkim gradovima čine slično. Tako npr. San Francisco se sprema da uredi svoj *Bay Line*, a u Čikagu planiraju svoju varijantu parka - na željezničkoj pruzi *Bloomingdale*.

Izvor: [Http://www.eko-oglasnik.com/ekoeho-magazin/interaktivno/parkovi-umjesto-napustenih-pruga/100/](http://www.eko-oglasnik.com/ekoeho-magazin/interaktivno/parkovi-umjesto-napustenih-pruga/100/)

Industrijsko nasleđe spada prvenstveno u kulturne prostore (Tomka, 2011), ali svojim tematskim spektrom zalazi i u domen resursa urbanog ekoturizma. Nažalost, osim nepovezanih i sporadičnih inicijativa, u Srbiji još uvek nije ustanovljena praksa kvalitetne zaštite i uključivanja objekata industrijskog nasleđa u društveno-ekonomski razvoj lokalnih zajednica. Iskustva i primeri iz Evrope i Severne Amerike pokazuju da se projekti kvalitetne revitalizacije industrijskog nasleđa zasnivaju na međusektorskim partnerstvima,

da njihova uspešna realizacija zahteva uključivanje i saradnju javnog, privatnog i civilnog sektora, kao i da je podrška državnih organa vlasti neophodna. Državna vlast bi trebalo da ima ključnu ulogu u ovakvim procesima, ona je ta koja procenjuje u kakve projekte je najbolje investirati, šta je od najvećeg interesa za grad/zemlju([Http://www.kulturklammer.org/view/126](http://www.kulturklammer.org/view/126)).

U neposrednoj okolini Novog Sada nalaze se mnogobrojni salaši, koji se u poslednje vreme preuređuju u eko i etno oaze. U prigradskom naselju Čenej, nekoliko kilometara od Novog Sada, nalaze se veća skupina ovih salaša koja dočarava duh starih vremena. U specifičnom ambijentu, koji rekonstruiše vreme njihovog nastanka, ovde se mogu probati specijaliteti tradicionalne vojvodjanske kuhinje, uživati u dobrom vinu i zvucima tamburaša, a u okolini se može pecati, sakupljati voće, pripremati zimnica, voziti biciklo po obeleženim stazama, pešačiti ili jahati konje.

ZAKLJUČAK

Urbani ekoturizam je kompleksan fenomen visokog nosećeg kapaciteta, koji može biti usredsređen na temu restauracije i unapređivanja prostora radi zaštite biološke i društvene raznovrsnosti, kreiranja novih poslova i poboljšanja kvaliteta života u gradovima. Njegov razvoj može značajno doprineti ukupnoj zaštiti životne sredine gradova i prigradskih naselja. Istraživanje je pokazalo da su potencijali Novog Sada za razvoj urbanog ekoturizma veliki, ali da na tom području do sada nije mnogo urađeno. U Srbiji još uvek nije ustanovljena praksa kvalitetne pripreme i uključivanja prirodnih i stvorenih resursa u razvoj urbanog ekoturizma. Iskustva Evrope i Severne Amerike pokazuju da ovakvi projekti značajno doprinose održivom ekološkom i društveno-ekonomskom razvoju mnogih gradova. Primeri dobre prakse iz sveta pokazuju da ekoturizam realno može pomoći razvoju gradova kroz održiv i holistički pristup zasnovan na ponudi sadržaja i realizaciji programa za domaće i inostrane posetioce.

LITERATURA

1. *Deklaracija o urbanom ekoturizmu*, Kanada: White Rock, 2004.
[Http://www.planeta.com/ecotravel/tour/urbandeclaration.htm](http://www.planeta.com/ecotravel/tour/urbandeclaration.htm), 15.05.2011.
2. Dodds, R., Joppe, M.: *Promoting Urban Green Tourism: The Development of the Other Map of Toronto*. Journal of Vacation Marketing, 7(3), 2003, pp. 261-267.
3. Freslon, L.: *Urban Ecotourism - The Case of Lac de Maine Leisure Park*, 2010.
[Http://www.ecoclub.com/articles/305-urban-ecotourism-lac-de-maine](http://www.ecoclub.com/articles/305-urban-ecotourism-lac-de-maine), 20.05.2011.
4. Gibson et al.: *Ecotourism in the city? Torontos Green Tourism Asociation*. International Journal of Contemporary Hospitality Management, 15(6), 2003, pp. 324-327.
5. **Gilbert, O. L. (1989). The Ecology of Urban Habitats. London: Chapman & Hall.**
6. Higham, J., Luck, M.: *Urban Ecotourism: A Contradiction in Terms?* Journal of Ecotourism, 1(1), 2002). pp. 36-51.
7. Konferencija: *Reke i industrijsko nasleđe – Mogućnosti (re)aktivacije napuštenih industrijskih objekata: Izazovi i prakse*. Kulturklammer – centar za kulturne

- interakcije, Beograd, 2008. [Http://www.kulturklammer.org/view/](http://www.kulturklammer.org/view/) 126, 15.05.2011..
8. Mišković, D., Evans, A.: *Tames Festival London / ili kako načiti suživot s vlastitom rijekom*. Civilno društvo. hr, 4(15), 2007, str. 18-20.
 9. Oh, J. S.: *Urban Ecotourism: Applying Natural Ecological Resources to Tourism in Seoul, Korea*. Binghamton University, New York, 2007.
 10. Okech, R. N.: *Developing urban ecotourism in Kenyan cities: A sustainable approach*. Journal of Ecology and National Environment, 1(1), 2009, pp. 001-006.
 11. Tomka, D., Tomka, G.: *Kulturni prostori*. Građa za sticanje znanja i pripremu ispita. Fakultet za sport i turizam, Novi Sad, 2011.
 12. Weaver, D.: *Mass and Urban Ecotourism: New Manifestations of an Old Concept*. Centre for Tourism Research and Development - "tr", 2008. [Http://www.trrworld.org](http://www.trrworld.org), 18.04.2009.
 13. Wu, Y.Y.: *Urban ecotourism: Defining and assessing dimensions using fuzzy number construction*. Tourism Management, doi:10.1016/j.tourman, 2009.